

Перелік використаних джерел:

1. Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Ліганенко І.В. Маркетингова стратегія в управлінні розвитком підприємства за умови стратегії змін //Ефективна економіка № 9, 2014.-[Електронний варіант].
3. Манн І. Маркетинг на 100%. Харків. – «Клуб Сімейне дозвілля». -2018.- 240с.
4. Мартиненко О.М., Ткаченко В.П. Механізм надання платних освітніх послуг в закладах шкільної освіти // The scientific heritage (Budapest, Hungary) 2021 P3.- № 74 С.27-32
5. Мороз Л.А., Чухрай Н.І. Маркетинг: Навчальний посібник; Збірник вправ. - Львів: Державний університет «Львівська політехніка», 1999. – С. 243.
6. Сиченко В.В. Сутність та особливості маркетингу освітніх послуг в Україні Державне будівництво [Електронне видання Харківського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентові України]. – 2007. - № 2. – Режим доступу до журн. : <http://www.kbiara.kharkov.ua>.
7. Телетов О.С. Маркетинговий менеджмент. Організаційно-педагогічні проблеми / О.С. Телетов, О.Г. Козлова // Інформаційні технології навчання у вищих закладах освіти: збірник матеріалів. – Суми: Видавництво СумДУ, 2001. – С. 12-16.
8. Ткаченко В.П. Освітній маркетинг як фактор успіху закладів шкільної освіти // The scientific heritage (Budapest, Hungary) 2019 P4.- № 40 С.34-37.

3.2. Комплексні методи оцінки конкурентоспроможності підприємств у постпандемічний період

Існуюча пандемія, яка завдала істотного удару по світовій економіці як в глобальному так і регіональному вимірах також гостро поставила питання оцінки впливів таких шоків на окремі категорії економічних агентів.

Конкуренція є однією з найважливіших категорій в сучасній економічній теорії. Вона являє собою складне явище, що набуває

різноманітних форм та в кінцевому підсумку виражає глибинну сутність ринкових відносин.

В той же час методи оцінки конкурентоспроможності як можливості економічних агентів здійснювати свою діяльність на рівні/ вище від конкурентів - стає одним із ключових етапів аналізу їх діяльності.

Малі та середні підприємства (МСП) відіграють важливу роль у більшості країн, особливо в країнах, що розвиваються. МСП становлять більшість підприємств у всьому світі і вносять важливий внесок у створення робочих місць та глобальний економічний розвиток. Вони представляють близько 90% підприємств і понад 50% зайнятих у всьому світі. Офіційні МСП вносять до 40% національного доходу (ВВП) у країнах, що розвиваються.

99,98% юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців (ФОП), зареєстрованих в Україні, належать до суб'єктів малого і середнього підприємництва. У секторі МСП здійснює комерційну діяльність понад 6,9 млн осіб, або близько 82% від усіх зайнятих. На сектор припадає 65% обсягу реалізації товарів, робіт та послуг та 64% валової доданої вартості.

Об'єктом аналізу і демонстрації методики оцінки обрано промислові МСП України – крім описаних вище характеристик, також обрання саме представників промисловості обумовлене вищими показниками доданої вартості, які генеруються саме промисловими МСП.

Для аналізу даного виду економічних агентів та оцінки їх конкурентоспроможності побудована наступна авторська схема:

Рис. 3.3. – Теоретична схема блоку аналізу

Аналіз складається з 2 блоків – оцінки тих показників, які характеризують діяльність МСП на внутрішньому ринку та показників міжнародної діяльності цих суб'єктів.

Аналіз першого блоку варто розпочати з загальної кількісної оцінки малих та середніх підприємств в Україні:

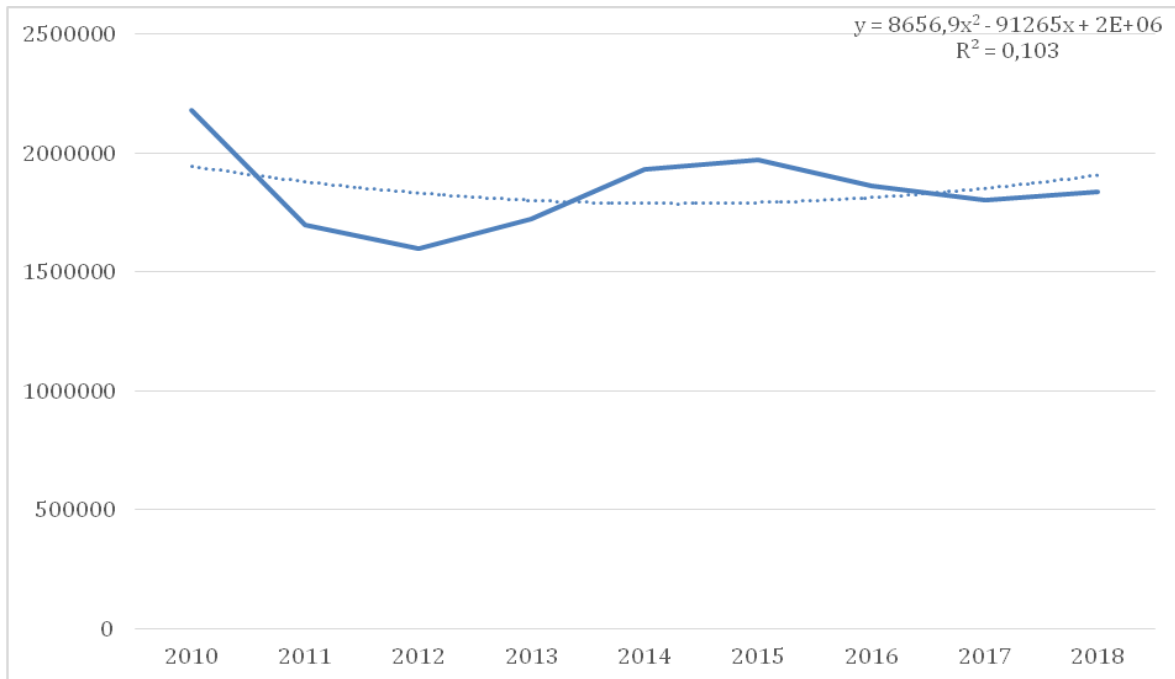

Рис. 3.4. – Кількість МСП, од.

Джерело: розраховано автором на основі даних Держкомстату

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що в 2012 році було зафіксована мінімальна кількість МСП в Україні після чого спостерігалася фаза зростання в 2014-2015 роках.

В Україні промисловими МСП ідентифікуються класи підприємств В+С+D+E згідно КВЕД-2010:

- 1) В – промисловість;
- 2) С – переробна промисловість;
- 3) D – постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря;
- 4) E – водопостачання, каналізація, поводження з відходами.

В той же час загальна кількість промислових МСП протягом досліджуваного періоду не мала стійкої тенденції до зростання/зменшення – на такий сценарій зміни скоріш за все впливали зовнішні фактори впливу.

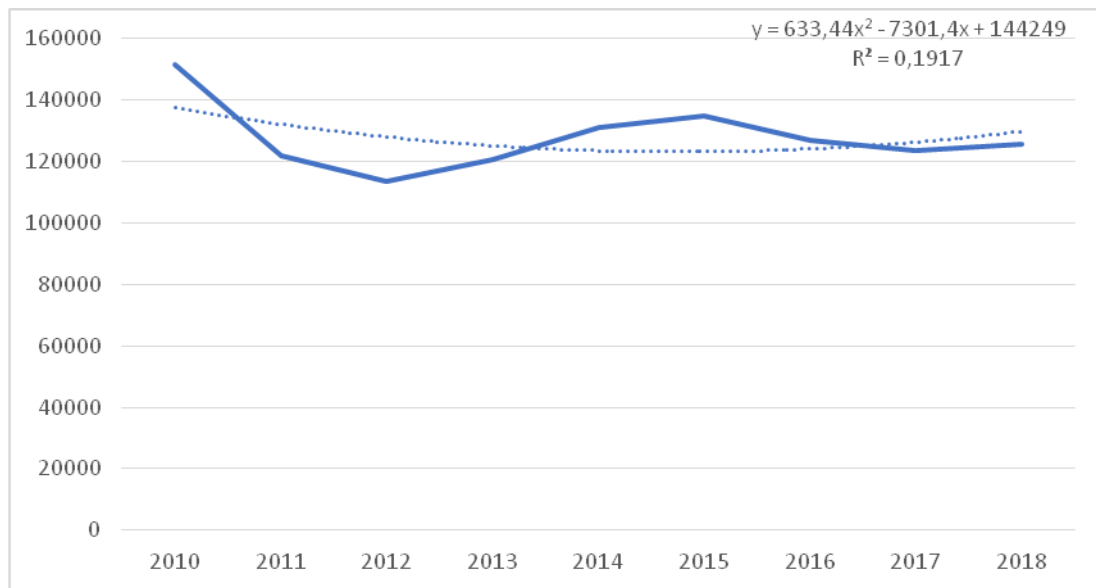

Рис. 3.5. – Кількість суб'єктів промислових МСП, одиниць
Джерело: розраховано автором на основі даних Держкомстату

Динаміка кількості промислових МСП протягом досліджуваного періоду не мала певної стійкої тенденції до зростання чи спаду піддаючись впливу зовнішніх факторів в економіці країни.

Структурний розподіл МСП за досліджуваний період показує, що промислові МСП займають лише близько 8% від загальної кількості, в той же час як майже 52% МСП зосереджені в сфері торгівлі:

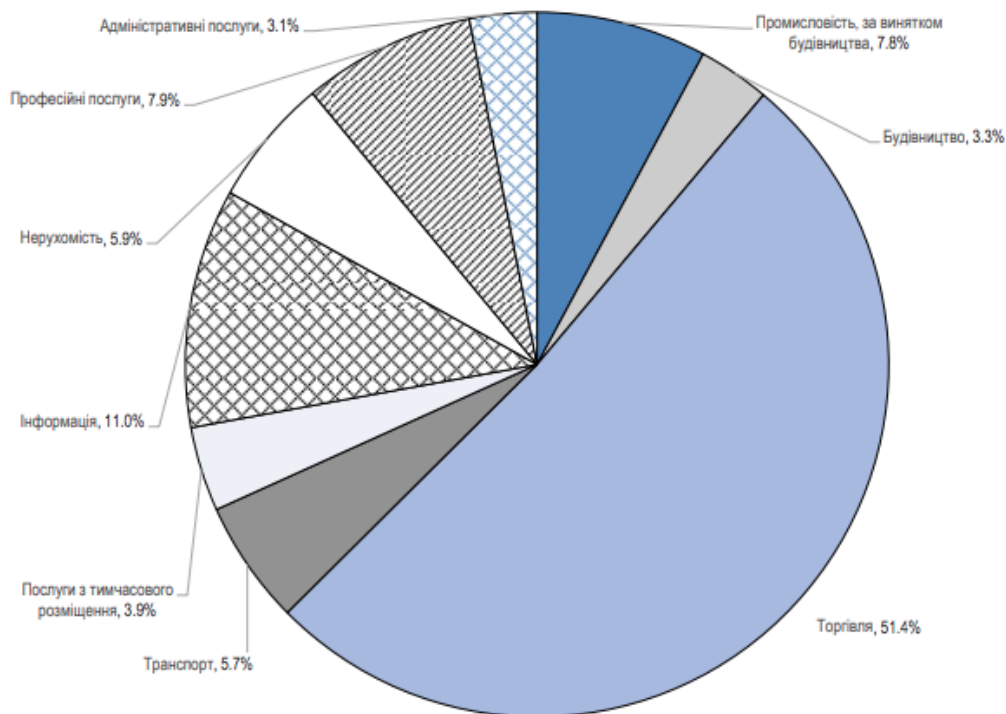

Рис. 3.6. – Розподіл МСП за секторами
Джерело: розраховано автором на основі даних Держкомстату

Не менш важливим напрямком аналізу є розгляд показнику кількості зайнятих працівників – оскільки багато досліджень зосереджують увагу на тому, що МСП генерують найбільшу кількість робочих місць у економіках розвинутих країн.

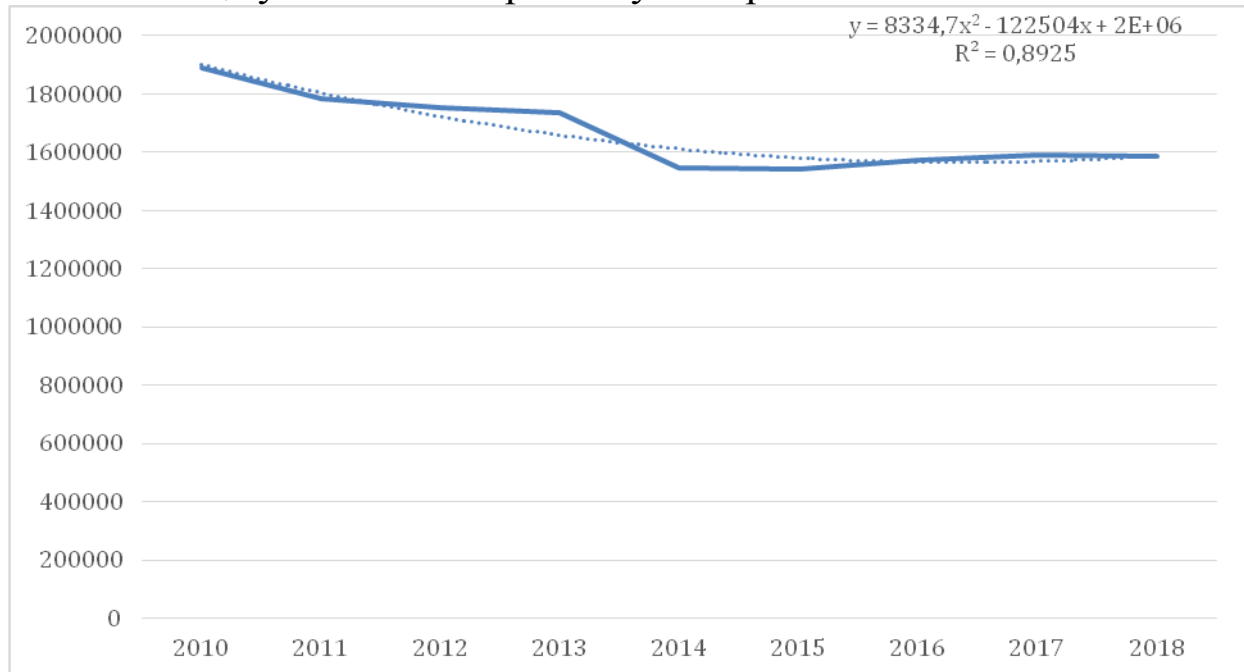

Рис 3.7. – Кількість зайнятих працівників в промислових МСП, тис. осіб

Протягом всього досліджуваного періоду спостерігається тенденція до зменшення кількості осіб, які працюють на даного виду підприємствах.

Ситуація з найманими працівниками має достатньо схожу тенденцію із показником зайнятих працівників – зменшення показника протягом 2013-2014 років.

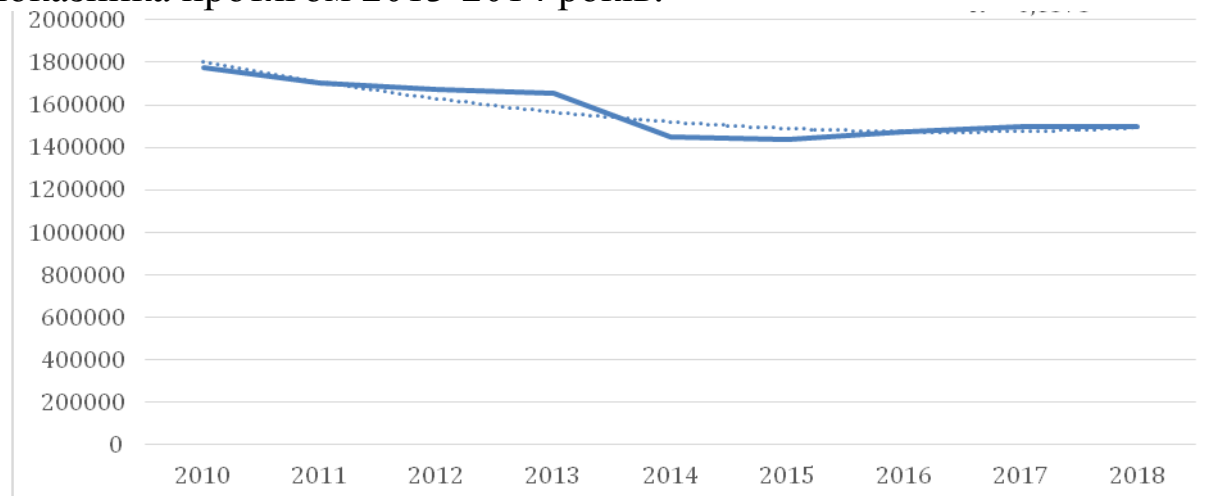

Рис. 3.8. – Кількість найманих працівників

Обсяг реалізованої продукції промисловими МСП за досліджуваний період демонструє тенденцію до збільшення частки в загальному обсязі реалізації всіх категорій МСП в Україні за досліджуваний період 2010 – 2018 р.р.

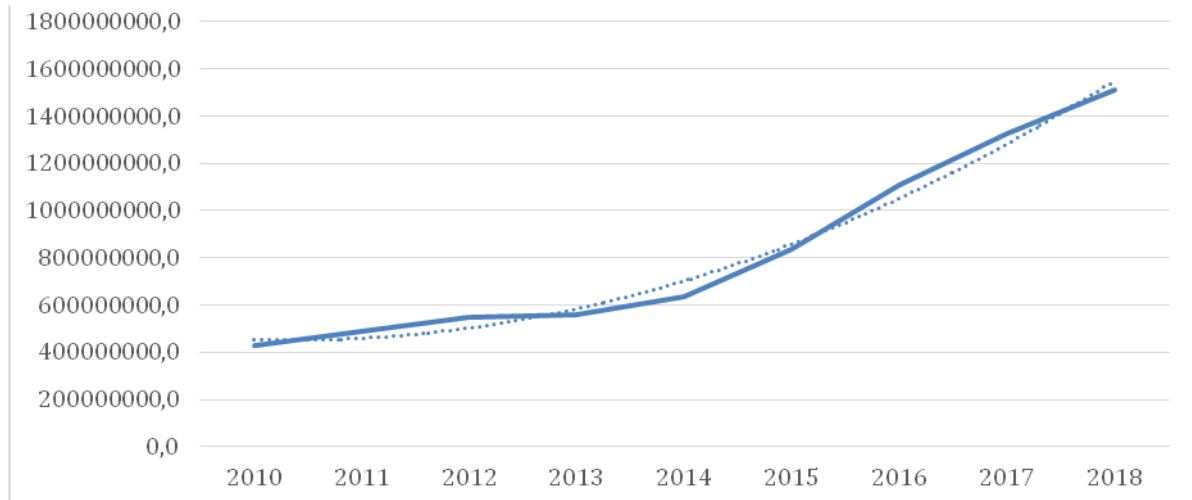

Рис. 3.9. – Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн. грн.

Щодо обсягу реалізованої продукції промисловими МСП можна спостерігати стійке зростання починаючи з 2010 року.

Необхідність розгляду показника оплати праці обумовлюється тим припущенням, що оплата праці є трансформованою величиною грошової маси, які отримують робітники – тобто заробітною платою, яка в свою чергу формує платоспроможний попит (вносить свою частку) всередині країни.

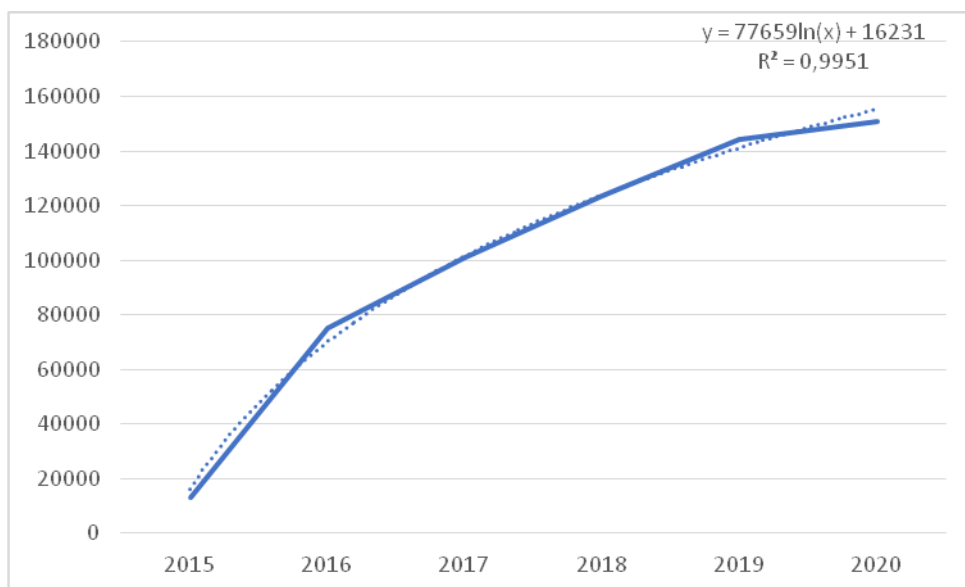

Рис. 3.10. – Витрати на оплату праці за видами економічної діяльності серед промислових МСП (тис. грн)

Розглядаючи динаміку витрат на оплату праці можна спостерігати стійке зростання починаючи з 2015 року.

Показник доданої вартості серед промислових МСП може говорити про те наскільки інноваційною та високотехнологічною є продукція, яку випускають дані підприємства.

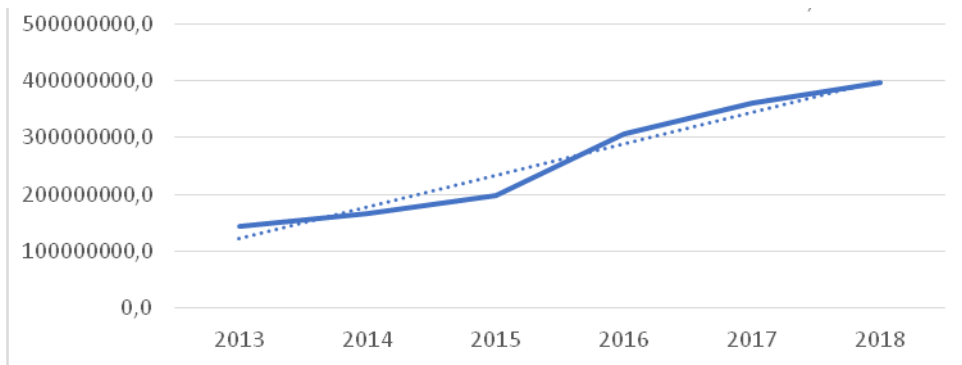

Рис. 3.11. – Додана вартість за витратами виробництва серед промислових МСП України (тис. грн)

Розглядаючи показник «Додана вартість за витратами виробництва суб'єктів підприємництва» можна спостерігати стійку тенденцію до зростання - в 2015 році спостерігалася невелика пауза, після якого спостерігається стабільне збільшення об'ємів даного показника.

Більша частина доданої вартості була згенерована у сфері торгівлі, промисловості, а також підприємствами у сфері сільського господарства.

Якщо узагальнити кількісні дослідження головних аспектів економічної діяльності українських промислових МСП, то можна верифікувати темпи зростання / зменшення за основними показниками діяльності (табл. 3.1).

Наведена вище статистична інформація показала наступні тенденції:

1) невеликі темпи зменшення кількості найманих/ зайнятих працівників говорить про зростання популярності малих і мікропідприємств як форм ведення економічної діяльності

2) тенденція до зростання обсягів реалізованої продукції (в грошовому вимірі, одиниця виміру – гривня) говорить про зростання конкурентоспроможності даних видів економічних агентів;

3) похідною від попередньої тенденції є збільшення витрат на оплату праці – фактично МСП стали більш конкурентоспроможними з позиції оплати праці своїм працівникам.

Таблиця 3.1

Темпи зростання за основними показниками діяльності

Назва показника	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість Зайнятих працівників	-5.6	-1.8	-0.9	-10.9	-0.5	2.1	1.1	-0.3	-	-
Обсяг реалізованої продукції	14.3	11.7	2.2	13.4	32.2	32.4	19.3	14.1	-	-
Витрати на оплату праці	-	-	-	-	-	47.9	34.6	22.2	16.6	4,7
Кількість найманих працівників	-0.04	-0.01	-0.01	-0.12	-0.007	0.02	0.01	-0.2	-	-
Додана вартість за витратами виробництва	-	-	-	16.2	18.2	54.5	17.8	9.57	-	-

Другим етапом роботи блоку інтернаціоналізації промислових МСП є аналіз імпоротної та експортної діяльності промислових МСП.

Якщо розглядати загальний об'єм імпорту та експорту – можна спостерігати кардинальну зміну ситуації в 2017 році – до 2017 р. спостерігалось значне переважання експортно орієнтованих підприємств – після 2017 р. пішло значне зростання і переважання імпортоорієнтованих підприємств.

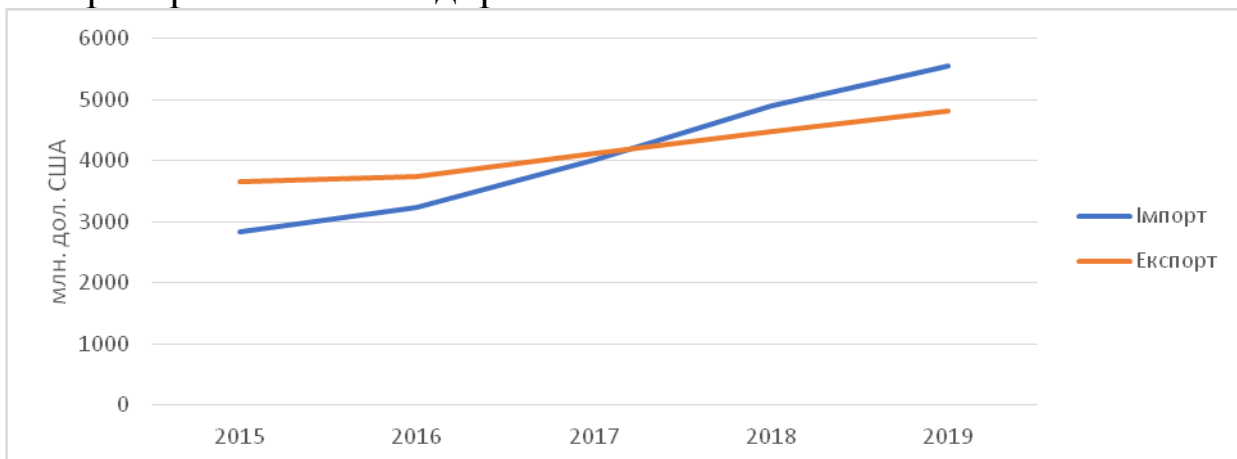

Рис. 3.12. – Обсяг імпорту/ експорту промисловими МСП, млн. дол. США

В той же час ситуація з кількістю підприємств які займаються експортною та імпоротною діяльністю складається таким чином, що протягом всього періоду дослідження підприємств експортерів було більше, ніж підприємств які займалися імпоротною діяльністю.

Рис. 3.13. – Кількість підприємств, які здійснюють експортну/ імпорتنу діяльність

Загалом протягом періоду з 2015 по 2019 роки спостерігався істотний розрив між «імпортерами» та експортерами».

Оцінка динаміки доступних основних 4 показників інтернаціоналізації промислових МСП представлена у табл. 3.2.

Зростання кількості імпорту в грошовому еквіваленті та кількості підприємств - імпортерів значно переважало темпи експортної діяльності.

Таблиця 3.2.

Динаміка основних показників інтернаціоналізації промислових МСП

Рік	Динаміка імпорту, млн дол. США	Динаміка кількості підприємств імпортерів	Динаміка експорту, млн дол. США	Динаміка кількості підприємств експортерів
2016	13.7	14.4	3.6	2.4
2017	23.7	7.8	5.9	9.8
2018	22.1	8.9	4.1	8.5
2019	13.5	10.4	0.6	7.8

Для оцінки стану інтернаціоналізації українських промислових МСП варто перейти від теоретико - описової до концептуальної моделі.

Її структура складатиметься з гіпотез щодо того, які фактори створюють ключовий ефект впливу на процес інтернаціоналізації промислових МСП в Україні.

Першочергово, доцільним є проведення SWOT – аналізу інтернаціоналізації українських промислових МСП (табл.3.3)

Таблиця 3.3.

SWOT – аналізу інтернаціоналізації українських промислових МСП

<p><i>Сильні сторони</i> Значне переважання в структурі економіки за кількістю Загальний тренд до зростання об'ємів інтернаціоналізації (експортно – імпортна діяльність)</p>	<p><i>Загрози</i> Тенденція до зменшення кількості зайнятих працівників на підприємствах даного типу</p>
<p><i>Слабкі сторони</i> Тенденція до зменшення витрат на оплату праці</p>	<p><i>Можливості</i> Збільшення обсягів реалізованої продукції</p>

Подальший аналіз базується на статистичних даних Держкомстату за період 2010-2018 р.р.

Побудова дерева гіпотез базується на проведеному вище SWOT аналізі стану діяльності промислових українських МСП.

Рис. 3.14. – Дерево гіпотез оцінки конкурентоспроможності українських промислових МСП

Гіпотеза 1:

Рис. 3.15. – Причинно - наслідкові зв'язки гіпотези 1

Така гіпотеза будується на проведеному вище SWOT – аналізі, зокрема блок «Можливості», в якому проаналізовано що збільшення обсягів реалізованої продукції є одним з шляхів розвитку українських промислових МСП.

Основним припущенням даної гіпотези є те, що високий рівень конкурентоспроможності (успішності) промислових українських МСП виражається через обсяги реалізованої продукції (тис. грн). У той же час факторами, які впливають на залежну змінну, є:

- кількість зайнятих/ найманих працівників – більшість досліджень сектору МСП фокусують увагу, на тому що малі та середні підприємства створюють більшість робочих місць в високорозвинених економіках світу;

- кількість зареєстрованих підприємств – сукупне збільшення вибірки економічних агентів даного виду призведе до збільшення всіх інших наслідкових показників.

- Зростання прибутковості веде до зростання обсягів реалізованої продукції, збитковість відповідно має протилежний ефект – дана гіпотеза буде тестуватись. [1], [2]

В результаті економетричного аналізу, результати, якого наведені в Додатку А, можна зробити наступні висновки:

1) на 96 % отримані результати, пояснюються тими факторами, які введені в модель;

2) найбільший статистично значущий вплив має змінна «Прибуток-збиток» - зі збільшенням на 1 одиницю значення цієї змінної відбувається збільшення на 6.94 одиниць змінної «Обсягу реалізованої продукції».

Гіпотеза 2.

Ця гіпотеза базується на тезі, яка виходить з SWOT – аналізу і того що, існує стійка негативна тенденція до зменшення кількості зайнятих/ найнятих працівників на підприємствах даного типу.

Тому основним припущенням є те, що на кількість зайнятих/ найнятих працівників впливають наступні фактори:

- чисельність населення - більшість досліджень сектору МСП фокусують увагу, на тому що малі та середні підприємства створюють більшість робочих місць в високорозвинених економіках світу – тому логічно припустити зворотній зв'язок – що існує залежність між кон'юнктурою населення України та кількістю працівників в МСП;

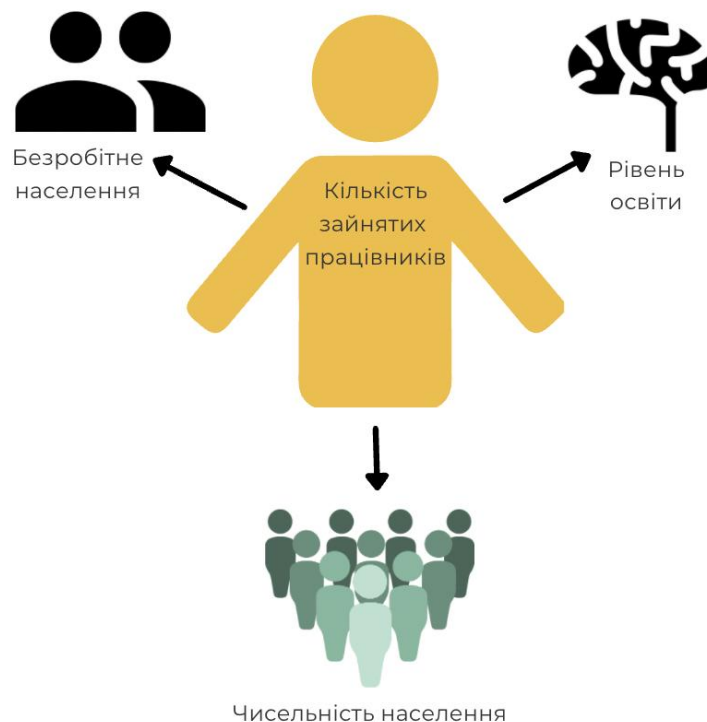

Рис. 3.16. – Причинно - наслідкові зв'язки гіпотези 2

- рівень освіти – кількість осіб у ЗВО – даний показник характеризує наскільки висококваліфіковані кадри з вищою освітою впливають на конкурентоспроможність українських промислових МСП в секторі персоналу;

- безробітне населення (за методологією МОП), тис. Осіб – має сенс протестувати зв'язок наскільки зменшення/ збільшення кількості безробітного населення впливає на чисельність зайнятих працівників у секторі МСП; [3],[4]

В результаті економетричного аналізу результати, якого наведені в Додатку Б, можна зробити наступні висновки:

1) на 90 % отримані результати, пояснюються тими факторами, які введені в модель;

2) найбільший статистично значущий вплив має змінна «Кількість осіб у ЗВО» - зі збільшенням на 1 одиницю значення цієї змінної відбувається збільшення на 1.96 одиниць змінної «Працівники».

Гіпотеза 3.

Виходячи зі SWOT аналізу гіпотеза будується на фінансовому аспекті діяльності промислових МСП, зокрема:

- наявності кредитних ресурсів всередині країни (кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) іншим фінансовим корпораціям, за розміром суб'єкта господарювання (млн. грн на кінець звітного періоду),

- процентні ставки депозитних корпорацій (крім Національного банку України) за новими кредитами іншим фінансовим корпораціям (середньозважені ставки в річному обчисленні, %) та видами валют.

Головним питанням даної гіпотези є чи існує зв'язок між конкурентоспроможністю промислових МСП та наявністю кредитних ресурсів всередині країни.

Результати тестування даної гіпотези представлені в додатку В, з якого можна зробити наступні висновки:

1) на 87 % отримані результати, пояснюються тими факторами, які введені в модель;

2) найбільший статистично значущий вплив має змінна «процентні ставки депозитних корпорацій» - зі зменшенням на 1 одиницю значення цієї змінної відбувається зменшення на 1.7 одиниць змінної «Прибуток МСП».

Фактично, важливим проміжним результатом в умовах діяльності українських промислових МСП є рівень процентних

ставок по доступних кредитних ресурсах для даного виду економічних агентів.

На основі проведених тестувань 3 гіпотез можна сформулювати функцію конкурентоспроможності українських промислових МСП за аналізований період:

$$F(\text{Competitiveness}) = 6.94(P) + 1.96(E) - 1.7(C), \quad (3.1)$$

де P – прибуток МСП за звітний період,

E - кількість осіб у ЗВО,

C - процентні ставки депозитних корпорацій.

Отже, МСП є одними з ключових категорій економічних агентів, які функціонують в економіці України.

В результаті проведеного комплексного аналізу були отримані наступні висновки:

1) поєднання декількох підходів дає змогу комплексно оцінити існуючу ситуацію з МСП або іншими економічними агентами;

2) розроблений інструментарій дає змогу спочатку побудувати теоретичну модель дослідження, а потім перейти до розрахунків параметрів; [1],[2]

3) отримані результати таких досліджень (кінцева функція залежності) може бути використана як база прогнозу на наступні роки;

4) актуальність таких досліджень в постпандемічний період дасть змогу виокремити ключові фактори впливу на економіку України та вжити необхідних заходів.

Перелік використаних джерел:

1. Churchill, N. C., and V. L. Lewis. 1983. *The five stages of small business growth*. *Harvard Business Review* 61 (3): 30–50

2. Laya, A. G. 2015. *How small companies can change the world*. *World Economic Forum website* (October 14). <https://www.weforum.org/agenda/2015/10/how-small-companies-can-change-the-world/>.

3. Liu, W., H. Yang, and G. Zhang. 2012. *Does family business excel in firm performance? An institution-based view*. *Asia Pacific Journal Management* (December) 29 (4): 965–87.

https://www.researchgate.net/profile/Guangxi_Zhang/publication/226923120_Does_family_business_excel_in_firm_performance_An_institution-based_view/links/00463514cb57482fe6000000/Does-family-business-excel-in-firm-performance-An-institution-based-view.pdf

4. Matejun, M., and Z. Mikoláš 2017. *Small business life cycle: Statics and dynamics (S&D) model. Engineering Management in Production and Services* 9 (4). http://jem.pb.edu.pl/data/magazine/article/560/en/matejun_mikolas.pdf.

5. Сайт державного комітету статистики – режим доступу// <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3.3. Посилення ролі соціальної відповідальності бізнесу у постпандемічний період

У 2020 р. через швидке поширення територією світу гострої респіраторної хвороби COVID-19 людство відчуло проблему незахищеності та крихкості життя, відсутності стабільності та впевненості у майбутньому в усіх сферах життя, значної залежності добробуту людини від зовнішніх чинників, на які сама людина вплинути ніяким чином не може. Звісно держава здійснює захисну функцію і гарантує виконання всіх прав і свобод людини, закріплених в Конституції країни, проте цей захист й допомога існують апріорі та носять скоріше глобальний та юридичний, ніж практичний характер та майже не відчуваються людиною у її повсякденному житті. За цих умов виконання принципів соціальної відповідальності та досягнення цілей сталого розвитку покладається безпосередньо на тих суб'єктів господарювання, на базі яких людина працює або в територіальній близькості до яких проживає. Отже, бізнес має стати тим «щитом», який дозволить людині поступово відчувати себе захищеною від агресивного впливу зовнішнього середовища і на цьому підґрунті досягти максимізації продуктивної віддачі та підвищення якості життя.

Важливість та необхідність проявів соціальної відповідальності бізнесу для забезпечення світового порядку, спокою, миру та безпеки також підтверджується промовою відомого ізраїльського історика та футуролога Юваль Ной Харарі, яку він зробив на Світовому економічному форумі у Давосі в 2020 р. Серед іншого науковцем було сказано, що «Світовий порядок зараз є схожим на будинок, у